

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ І ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ:

МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ

Рівне – 2024

ББК 83

УДК 82

Українська література в культурологічному аспекті: матеріали науково-практичного семінару / ред. кол. О. Кирильчук, М. Крупка. Випуск IV. Рівне : РДГУ, 2024. 33 с.

Матеріали збірника присвячені науковому осмисленню актуальних проблем українського літературознавства – феміністичним та постколоніальним студіям. Основу видання склали результати досліджень здобувачів вищої освіти філологічного факультету РДГУ, які були напрацьовані в межах діяльності проблемних груп кафедри української літератури («Постколоніальні стратегії української літератури ХІХ – ХХІ ст.», «Українська література у феміністичній проєкції») і апробовані під час роботи науково-практичного семінару «Українська література в культурологічному аспекті» (Рівне, 13 листопада 2024 року).

Рекомендовано до друку рішенням кафедри української літератури
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № від 2024 р.)

Редакційна колегія:

КИРИЛЬЧУК О. М., кандидат філологічних наук, доцент;

КРУПКА М. А., кандидатка філологічних наук, доцент.

За зміст матеріалів і правильність цитування відповідальність несе автор

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2024

---

*ЗМІСТ**ГРИЦАЮК ДМИТРО*

Художньо-світоглядний простір гуманності в повісті-поемі
Осипа Турянського «Поза межами болю» 4

ДЕЙНЕКА ГЕОРГІЙ

Постколоніальна стратегія в сучасному
історичному детективі Богдана Коломійчука 7

КИРИЛЬЧУК ОЛЕКСАНДР

Художні стратегії сучасного британського та українського
історичного детективу: постколоніальний аспект..... 10

КЛИЦУН БОГДАНА

Галерея психотипів героїнь у повісті Марка Вовчка «Три долі»..... 14

КОВАЛЬЧУК АННА

Повість Григорія Квітки-Основ'яненка
«Конотопська відьма» у проєкції українського кіно 18

КРУПКА МИРОСЛАВА

Амбівалентна іпостась старої
в романі Софії Андрухович «Катананхе»..... 22

СЕРЕДЮК СОФІЯ

Жінка в силовому полі суспільних та гендерних викликів
(за повістю Наталії Кобринської «Задля кусника хліба»)..... 26

ЧЕРНАЧУК ОЛЕСЯ

Любовний наратив крізь призму сентименталізму
(за повістю Григорія Квітки-Основ'яненка «Маруся»)..... 30

ШАПАР ДАРІЯ

Роман Івана Франка «Перехресні стежки» як детектив..... 31

Олександр Кирильчук
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та зарубіжної літератури РДГУ

ХУДОЖНІ СТРАТЕГІЇ СУЧАСНОГО БРИТАНСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ДЕТЕКТИВУ: ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Однією із популярних форм у літературі початку ХХІ ст. є жанр історичного детективу, у якому автори намагаються поєднати елементи пригодницької фабули із розслідування злочину та розкриттям соціально-культурної атмосфери певної доби минулого. Хоча у сучасному літературознавстві тривають дискусії щодо генологічної природи таких детективних романів, виокремлюючи як повноцінні жанрові форми історичний та ретро-детектив. Втім, на думку літературознавиці Софії Філоненко, питання теоретичного відокремлення «двох жанрів: «історичного» і «ретро» – є казуїстичною /.../. Гадаю, історичний детектив доцільно розглядати як жанровий різновид детективної прози, а ретро – як його можливий стиль (яким він і є по суті), густо замішаний на ностальгії за минулим, як правило, недалеким – на відстані живої пам'яті покоління» [1].

Жанр історичного детективу набув особливої популярності в письменстві початку ХХІ ст. та представлений такими іменами як Крістофер Дж. Сенсом, Абір Мухерджі, Марек Краєвський та ін. В українській літературі з'явилася ціла плеяда авторів, що також працюють з цією жанровою формою: Андрій Кокотюха, Богдан Коломійчук, Владислав Івченко, Лора Підгірна та ін.

Водночас більшість літераторів прагнуть вибудувати детективну фабулу в межах епохи початку ХХ століття, що постає часом активного розвитку технологічних винаходів та криміналістичних засобів, а також добою, у якій формуються важливі історичні проблеми, що мають вплив і на сучасне. Одним із таких важливих питань постає досвід співіснування підкорених націй з імперією, що в сучасних умовах прочитується у контексті постколоніального підходу. На нашу думку, тексти англійського письменника Абіра Мухерджі та українського романіста Богдана Коломійчука демонструють цікаві приклади саме такого переосмислення історичного матеріалу крізь призму детективної історії.

Цикл історичних детективів Абіра Мухерджі («Людина, що підводиться» (2016), «Необхідне зло» (2017), «Дим і попіл» (2018), «Смерть на Сході» (2019)) оповідає про події після Першої світової війни, що відбуваються в Індії під владою Британської імперії. Відтак детективна фабула романів розгортається на тлі колоніальної дійсності індійського суспільства, що стає середовищем зіткнення імперського та контр-дискурсивного наративів. Абір Мухерджі пропонує постколоніальну оптику

переосмислення метропольних цінностей у підкореному просторі Індії, а водночас і повернення «голосу» автохтонам, що в колоніальному дискурсі були тенденційно репрезентовані.

Звернення Абіра Мухерджі до подій початку ХХ століття виглядає не випадковим, оскільки автор апелює до доби Британського імперського домінування над колоніями, але також це і час пробудження активного опору місцевого етносу. Втім це й епоха активного розвитку англійського детективу (Артур Конан Дойл, Агата Крісті) з його виразним європоцентричним поглядом на світ. Такі герої як Шерлок Холмс та Еркюль Пуаро демонструють не лише логічно-дедуктивну систему розв'язання кримінальних таємниць, але й інтелектуальну силу «центру» над периферією. Прикметною постає і просторова модель в текстах класичного англійського детективу, в осерді якої опиняється метрополія, де протиправна діяльність, що часто розпочинається на у колонізованих землях, викрита і справедливо покарана.

В англійському класичному детективному романі присутня пара детективів, що ведуть розслідування злочину: слідчий-інтелектуал (Шерлок Холмс чи Еркюль Пуаро) та детектив-аматор (доктор Джон Ватсон чи капітан Артур Гастингс), що зазичай і оповідає історію пригод. Абір Мухерджі свідомо апелює до такої моделі, протиставляючи їй пару британських поліцейських у Калькутті: англієць капітан Сем Віндгем та індієць сержант Сурендранат Бенерджі, які зберігають своєрідну рівноправність у розкритті кримінальних загадок, за допомогою власних інтелектуальних здібностей. Така стратегія potwierджує самостійність персонажа із тубільного світу, який стає повноцінним героєм детективної історії із виразним особистісним досвідом. У свою чергу, першість у детективні парі все-таки лишається за капітаном Віндгемом як наратором, який належить до метропольного світу та в силу свого виховання і життєвого досвіду дивиться на світ крізь призму імперських окулярів. Однак саме цей персонаж втрачає віру в імперію, сумніваючись у її авторитетності та могутності, тим самим підважує монолітність колоніального наративу.

Важливого значення у історичних детективах Абіра Мухерджі набуває постколоніальна трансформація просторової моделі. Автор свідомо відмовляється від імперської ієрархізації світу, у якій осердям постає метропольний центр. Однак саме в класичному англійському детективі імперська столиця є втіленням інтелектуальної сили та авторитету, а відтак це місце відновлення справедливості та перемоги над злочинною діяльністю. Так, у повісті Артура Конан Дойла «Знак чотирьох» кримінальна історія завершена в серці Британської імперії завдяки інтелектуальним здібностям Шерлока Холмса, однак початок злочинної діяльності розпочинається в британських колоніальних володіннях в Індії. Натомість у романах Абіра Мухерджі відбувається своєрідне постколоніальне «перевертання» колоніальної моделі, оскільки саме Індія, як «периферія» імперії, стає «центром», лишаючи метрополію на маргінесі.

До подібних просторових трансформацій вдається й український письменник Богдан Коломійчук, який у циклі історичних детективів («Остання справа комісара Вістовича» (2015), «Візит доктора Фрейда» (2016), «Експрес до Галіції» (2020)) вибудовує модель, у якій Львів набуває символічної першості, бо у цьому середовищі злочинна діяльність викрита та покарана, а тим самим Галичина втілює інтелектуальну детективну потугу і силу у розкритті кримінальних справ, що стають нездоланими для метропольних інституцій Європи.

Втім вагомого значення у просторовій матриці сучасних історичних детективів набуває репрезентація топографії території, яку імперія прагне маркувати у метропольних тонах. Так, картографування львівського урбаністичного середовища яскраво виписане у романах Богдана Коломійчука, яке постає не виключно у формі декорацій для розслідування певного злочину, а демонструє особливу темпоральну модель символічної єдності простору галицького міста на початку ХХ та ХХІ століть. Тяглість топографічних образів Львова впродовж кількостолітньої дистанції потверджує впізнаваність та сталість території міста для різних генерацій, а водночас і її позачасову універсальність, не зіпсовану ідеологічними нашаруваннями минулих епох, що перетворює його на символізовану модель «вічного міста». Відтак доба Габсбурзької імперії у львівському просторі є лише певним скороминучим етапом галицького минулого, який лише доповнює самотню історію.

Натомість в романах Абіра Мухерджі топографічні образи набувають важливого значення у репрезентації британської імперської візії світу, у якій провідне місце посідає Калькутта як центр колоніального володіння. Письменник прагне здійснити своєрідну ревізію метропольних символів, де калькуттське урбаністичне середовище постає втіленням «архітектури домінування», що зі скептичного погляду одного із представників метрополії надає усьому простору абсурдного вигляду [2, 49]. Така оптика відповідає сучасному постколоніальному баченню імперських владних проєкцій та форм їх культурної репрезентації, бо в колоніальному дискурсі міські споруди, пам'ятники, площі стають втіленням сили і величі імперії, її права домінувати над субалтерном. Однак капітан Сем Віндгем, який втрачає віру в імперську могутність, ставить під сумнів саме домінування Британії над Індією як колонією, а відтак і метропольне картографування простору перетворюється на гротеск та профанацію. Зіткнення в середовищі Калькутти початку ХХ віку британського та індійського світів не підкреслює чиєсь переваги у символічному володінні цим простором, а, навпаки, потверджує ситуацію витворення гібридної моделі, у якій у колонізатор і колонізований впливають один на одного: «Ми заплатили кров'ю і тепер оголосили Калькутту британським містом. Та, провівши тут п'ять хвилин, одразу розумієш, що це геть не так. Утім, це не означає, що місто індійське» [2, 36]. Гомі Бгабга наголошує, що процес комунікації колонізатора та колонізованого носить характер внутрішнього роздвоєння. Особливо це

проявляється у випадку «консолідованого бачення» імперії, оскільки «центр» намагається надати периферії знайомих рис, однак водночас відмовляється від повного перетворення субалтерна на свою копію через страх перед Іншим. На думку дослідника, культурний колоніалізм завжди амбівалентний за своєю природою, а відтак у ньому окрім влади та імперської потужності присутні ознаки саморуйнування [3, 13].

Історичний детектив початку ХХІ ст. представляє не лише заплутану динамічну історію розслідування злочину, але прагне занурити читача в складний досвід ХХ століття, що має посутній вплив і на сучасне життя. Романи Абіра Мухерджі та Богдана Коломійчука репрезентують постколоніальне переосмислення досвіду «зустрічі з імперією», особливо у контексті трансформації просторових моделей, витворених колоніальним дискурсом ХІХ віку.

Джерела:

1. Філоненко С. Як найкращий сищик імперії пройшов крізь вогонь, воду і мідні труби. *Буквоїд*. 2014. URL: http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/02/05/073033.html#google_vignette.
2. Мухерджі А. Людина, що підводиться / перекл. з англ. С. Орлова. Харків: Вид-во «Ранок»: Фабула, 2019. 416 с.
3. Post-Colonial Studies. The Key Concepts Second Edition / Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin ; second edition. London and New York : Routledge, 2007. 292 p.